

*Яким би довгим не був твій життєвий шлях і якими б значними не були люди, яких ти на цьому шляху зустрів, ніхто з них у твоїй свідомості не взяв гору над учителем твоїм.*

*Дангулов Сава*



***ДО 75-РІЧЧЯ АКАДЕМІКА  
АРНОЛЬДА ПАНАСОВИЧА ГРИЩЕНКА***

## УКРАЇНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА ВІРНИЙ СЛУГА

Ім'я Арнольда Панасовича Грищенка широковідоме давно й по праву вписане в історію українського мовознавства. Воно знане й у слов'янському лінгвістичному світі. Арнольд Панасович – доктор філологічних наук, професор, дійсний член Академії педагогічних наук України, дійсний член Академії вищої школи України, заслужений діяч науки і техніки України, лауреат премії імені І. Я. Франка Національної академії наук України. А ще він талановитий і творчий педагог, який 25 років свого життя присвятив викладацькій роботі. Чверть століття цей видатний учений очолював кафедру української мови в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова (колись Київський державний педагогічний інститут імені О. М. Горького), виховав цілу плеяду мовознавців (п'ятьох докторів і двадцятьох вісьмох кандидатів філологічних наук).

Народився Арнольд Панасович на Чернігівщині – село Мутичів Ріпкинського району. Філологічну освіту здобув у Ніжинському педагогічному інституті імені М. В. Гоголя. Велике лінгвістичне майбутнє йому пророкував викладач кафедри української мови Феодосій Якович Серета. Під його керівництвом студент Арнольд Грищенко підготував курсове дослідження, присвячене мовним засобам гумору у творах Остапа Вишні. Воно було відзначене дипломом на республіканському конкурсі студентських наукових робіт, а потім, доопрацьоване й перероблене, стало рефератом при вступі до аспірантури Інституту мовознавства імені О. О. Потебні. Науковим керівником кандидатської дисертації, присвяченої всебічному вивченню природи складносурядних речень з урахуванням формально-граматичного, семантичного і комунікативного планів, був Михайло Андрійович Жовтобрюх – мовознавець щонайширшого діапазону, який брав безпосередню участь у розбудові українського мовознавства в 30-80-х роках збіглого століття, для якого не існувало складних лінгвістичних проблем, оскільки він знав концептуальні засади всіх мовознавчих шкіл і напрямків, цитував класиків світової лінгвістики, бо багатьох із них читав в оригіналі. Про свого наставника у рік його столітнього ювілею – 2005 – Арнольд Панасович сказав гордо й захоплено: —Як учений М. А. Жовтобрюх був справжньою енциклопедією українознавства. Він блискуче орієнтувався у складних перипетіях історії України, досконало знав специфіку становлення української літератури й культури, гуманітарних галузей наукового знання. М. А. Жовтобрюх був чуйним і дбайливим вихователем наукових кадрів. Що ж до кількості тих, кого він консультував, напучував добрим словом, то статистика тут безсила. Та найголовніше в тому, що довгі літа нічого не змінювали в характері М. А. Жовтобрюха: ні допитливого розуму, ні бажання творити, ні праги спілкування. Засади людяності, наукового сумління, чесності й добропорядності, які визначали життєвий шлях М. А. Жовтобрюха, варті наслідування” [10, 37]. І ці засади Арнольд Панасович все своє життя передавав, можливо, сам того не помічаючи, своїм учням – студентам-філологам, пошукувачам, аспірантам, докторантам.

Перші друковані праці Арнольда Панасовича з'являються в солідних виданнях. У них викладено основні положення кандидатської дисертації —*Сруктура складносурядного речення в українській мові*”. Це, зокрема, статті —*Сруктура складносурядних речень з єднальними сполучниками і, та*” (див. : [21, 38-55]), —*Враження залежності між структурними частинами складносурядних речень*” (див. : [14, 77-91]).

1960 року в Інституті мовознавства імені О. О. Потебні організовано лабораторію експериментальної фонетики, основним завданням якої було дослідження фізичного аспекту інтонаційного рівня мови із застосуванням найновіших електронно-акустичних приладів, залучення котрих дало змогу —*одержати точні об'єктивні звукові дані щодо акустичної структури речення кожного комунікативного типу, узагальнити їхні варіативні характеристики, зробити зіставлення як у межах однієї мови, так і міжмовні*” [1, 316]. Інтонаційну структуру складносурядних речень української мови різноаспектно з'ясував Арнольд Панасович Грищенко. Результати його довготривалих експериментальних спостережень відбито у двох наукових розвідках із однаковою назвою – —*Особливості інтонації складносурядних речень у сучасній українській літературній мові*” (див.: [3, 162-184; 25, 251-260]).

1965 року на засіданні Об'єднаної вченої ради Відділення літератури, мови і мистецтвознавства АН УРСР імені О. О. Потебні молодий учений захистив кандидатську дисертацію. У 1969 році побачила світ його монографія —*Складносурядне речення в сучасній українській літературній мові*”. Цю фундаментальну працю, у якій творчо й органічно поєдналися традиційні та новітні підходи до вивчення багаторівневої сутності речення як основної комунікативної одиниці, з

великою увагою сприйняли граматисти, вона й сьогодні є одним з найповніших і найґрунтовніших досліджень речень, що, за визначенням автора монографії, —граматичного погляду... становлять синтаксичне ціле, утворене поєднанням кількох складових частин на основі граматичної рівнозначності” [7, 21]. Арнольд Панасович переконливо доводить, що синтаксичні одиниці, які утворюють складне речення, варто кваліфікувати не як прості речення, а як його складники, побудовані за зразком простого речення, але з граматичного погляду не тотожні з ним. Особливе місце в монографії відведено безсполучниковим реченням, які, за переконанням багатьох авторитетних лінгвістів, не утворюють окремого типу, а співвідносяться зі складносурядними або складнопідрядними (див., напр. : [19; 15]). На думку мовознавця Грищенка, є всі підстави виокремлювати речення, у яких не представлені зовнішні показники зв'язку складових частин – сполучники або сполучні слова, у самостійний різновид, а самі складні речення протиставляти за такими двома диференційними ознаками: а) наявність сполучникового зв'язку між складовими частинами і б) відсутність цього зв'язку між ними. Складносурядні речення традиційно поділено на єднальні, зіставно-протиставні й розділові. Новаторство вченого в тому, що в межах означених типів він розрізняє структурно-семантичні моделі. Єднальні речення представлені трьома моделями. До моделі I входять складносурядні речення, загальний зміст яких зведений до повідомлення про паралельне тривання певних подій, станів, явищ довкілля в одному з трьох часів: теперішньому, минулому або майбутньому. Складносурядні речення моделі II інформують про послідовність перебігу кількох дій або тривання станів, а складносурядні речення моделі III – про причиново-наслідкові та умовно-наслідкові відношення, причому перша складова частина містить у собі причину того, про що повідомляється в другій. Зіставні речення диференційовано на дві моделі: зіставні складносурядні речення моделі I і протиставні складносурядні речення моделі II. Розділові речення репрезентовані однією моделлю. Вони становлять —ціком виразний, відмінний від інших тип складного речення. На противагу єднальним і зіставно-протиставним реченням, які з логічного погляду являють собою так звані кон'юнктивні судження, розділові складносурядні речення інтерпретуються в логіці як диз'юнктивні (розділові) судження. Ознакою цих суджень, утворених унаслідок поєднання кількох простих суджень, є логічний сполучник або” [7, 137]. Моделі представлено у вигляді формул, підставою для вичленування яких служать вищо-часові форми присудків. Цінним є розмірковування вченого про зв'язок речення з контекстом, органічним компонентом якого воно є. Глибинного аналізу потребує твердження про те, що вихоплене з контекстуального оточення речення багато втрачає стосовно своєї інформативної наповнюваності й конкретного зв'язку з тим або тим фрагментом дійсності [7, 23]. Запропонована Арнольдом Панасовичем класифікація складносурядних речень без особливих змін використовується в багатьох підручниках із сучасної української мови для вищих навчальних закладів.

У колі основних наукових зацікавлень Арнольда Панасовича Грищенка – історична морфологія, зокрема становлення словозміни і словотвору прикметника в українській мові. Ця проблема – об'єкт дослідження його докторської дисертації. Учений поставив за мету з'ясувати шляхи становлення прикметників на основі порівняльно-історичного аналізу із використанням власне українських, праслов'янських, а також індоєвропейських мовних фактів, які розкривають значеннєву природу, морфологічний і словотвірний потенціал ад'єктивної лексики. До наукового обігу введено також матеріали з усіх діалектних ареалів української мови. Оперування багатющим фактажем дало змогу зробити аргументовані висновки про категорійні характеристики, які уможливають визначення лінгвістичного статусу прикметника на тлі іменника, дієслова й прислівника, про парадигматичні процеси в розвитку ад'єктивної словозміни, про власне морфологічні і морфонологічні явища, що визначають становлення словозмінної системи коротких і повних прикметників, про словотвірну структуру ад'єктивів.

Окремо потрібно сказати про монографію —Прикметник в українській мові” Арнольда Грищенка (див. : [5]). Важливість цієї праці насамперед у тому, що в ній словотвірні та словозмінні характеристики ад'єктива подано в зіставленні з відповідними явищами російської, білоруської та інших слов'янських мов. Такий компаративний аналіз ученому під силу, бо навіть пасує, оскільки він вільно володів російською, білоруською, німецькою, англійською мовами, читав і міг розмовляти майже всіма слов'янськими мовами – чеською, словацькою, польською, болгарською, сербською, хорватською. Щодо матеріалу дослідження, то спектр його досить широкий: пам'ятки української мови, лексикографічні джерела, діалектне та літературне (усне й писемне) мовлення. Монографія Арнольда Грищенка достойно примножила розряд фундаментальних наукових розвідок, вона ніколи не втратить своєї значущості, оскільки це —правді перша в українському мовознавстві спроба комплексного порівняльно-історичного аналізу виділення прикметника з первісно

недиференційованого класу імен і набуття ним статусу окремого лексико-граматичного класу слів. У роботі містяться важливі відомості про власне українську специфіку прикметника, репрезентовану властивою йому словотвірною парадигмою... Лексичний прикметниковий матеріал ... виступає переконливим свідченням, образно висловлюючись, європейської орієнтації контактів української мови. Наша мова ніколи не була герметичною комунікативною системою, вона засвоювала іншомовні лексичні одиниці..." [4, 114]. — Авторів вдалося зібрати велику кількість прикметникових форм із староруських пам'яток і розмістити їх у певній послідовності, — зауважував у своїй рецензії доктор філологічних наук, професор Степан Пилипович Бевзенко. — Монографія ... є помітним здобутком вітчизняного мовознавства у вивченні історії української мови; вона зайняла гідне місце в серії праць з історичної морфології" [2, 77]. — Видання таких праць, — читаємо в навчальному посібникові — «Історія українського мовознавства» цього ж ученого, — значно поповнило б наші знання про становлення морфологічної системи і системи словотвору української мови" [16, 219]. Численні покликання в різноманітних виданнях на працю — «Прикметник в українській мові» засвідчують, що мовознавці-славісти віднайшли в ній свіжі й нові думки, які стосуються історичної морфології та історичного словотвору слов'янських мов.

У середині сімдесятих років минулого століття професор Михайло Андрійович Жовтобрюх висунув пропозицію підготувати кількатомну колективну працю — «Сучасна українська літературна мова», що відбила б стан розвитку мовознавчої науки того часу. Один із співавторів третього тому («Ситаксис») — Арнольд Панасович Грищенко. Він підготував розділи — «Сова віднесеність речення», — «Даток», — «Оставина», — «Складнопідрядні речення» (речення з підрядними підметовими, присудковими, додатковими, означальними, місця, часу), — «Складносурядні речення». В Інституті мовознавства в той же час і з ініціативи того ж невтомого Михайла Андрійовича створені колективи науковців для підготовки фундаментальних праць із сучасної української мови та історії української мови. Арнольд Панасович брав участь у написанні колективних досліджень — «Ситаксис словосполучення і простого речення», — «Морфологічна будова сучасної української мови». Його праці — «Внутрішня синтаксична організація простого речення», — «Мдалність і часова віднесеність як зовнішньо-синтаксичні ознаки речення», — «Прикметник у функції головного компонента в словосполученні» (див. : [22]) суттєво поглибили дослідження, присвячені питанням граматичного ладу мови у всій багатоманітності внутрішніх системних зв'язків граматичних явищ. У монографії — «Морфологічна будова української мови» Арнольд Грищенко, який також ухорив до складу редакційної колегії, розкрив у широкому плані питання морфемної структури прикметника (суфіксальний словотвір) — узято до уваги специфіку прикметника як самостійної частини мови і зв'язки його з іншими лексико-граматичними розрядами слів (див. : [20, 96-140]). У праці — «Словотвір сучасної української мови» він з'ясував ще не достатньо вивчені загальнотеоретичні питання словотвірного аналізу, ще не опрацьовану належним чином на українському мовному матеріалі проблему суфіксального словотвору похідних і непохідних якісних прикметників (відіменникових, віддієслівних, відприкметникових), схарактеризував словотвірну структуру відіменникових відтопонімних, віддієслівних, відприслівникових, відчислівникових відносних прикметників (див. : [23, 119-170]). У колективній монографії — «Історія української мови: Морфологія», присвяченій питанням еволюції форм граматичних категорій української мови від праслов'янського періоду до наших днів, Арнольдові Панасовичу належить розділ — «Прикметник». Він ґрунтовно дослідив походження категорії прикметника, поділяючи й суттєво уточнюючи ту концептуальну засаду, що формально-граматичні відмінності між іменником та прикметником існували не споконвічно, що останній виокремився із загального класу імен і протягом тривалого періоду свого розвою набув тих семантичних і морфолого-синтаксичних ознак, які дають підстави вважати його окремою частиною мови. Докладно проаналізовано також генезис повних і коротких форм ад'єктива, ступені порівняння його (див. : [17, 163-215]).

Арнольд Грищенко займався вивченням не лише сучасного, а й історичного синтаксису. Як колективний редактор монографії — «Історія української мови: Синтаксис» він запропонував концепцію дослідження історії синтаксичного рівня української мови: — «...Основним об'єктом... опису залишається... внутрішньо-синтаксична і зовнішньо-синтаксична одиниці синтаксичної підсистеми... історичний аспект ставить нові, специфічні вимоги до лінгвістичного аналізу, зумовлені необхідністю охарактеризувати основні лінії змін у структурі речення, якими характеризувалося становлення синтаксичної системи, починаючи від найдавніших свідчень функціонування аналізованих мовних явищ і закінчуючи тим станом, який можна кваліфікувати як стан синхронії» [18, 6]. Водночас Арнольд Панасович накреслив перспективу розвитку історичного синтаксису, виділивши кардинальні першочергові проблеми, які мають тримати на оці українські вчені: —.

Питання історичного синтаксису української мови потребують і надалі уваги з боку дослідників, причому успішному розв'язанню їх повинні сприяти результати багатьох часткових і узагальнюючих досліджень. Заслужують на увагу насамперед проблеми діалектного синтаксису української мови, без висвітлення яких на широкому лінгвогеографічному матеріалі неможливе з'ясування багатьох питань власне історичного синтаксису української мови... До актуальних належать проблеми, пов'язані з історією структурних різновидів простого речення, властивих українській мові. Висвітлення їх можливе тільки при об'єднанні зусиль багатьох дослідників і використанні фактичних даних з якомога більшою кількістю джерел різної хронологічної належності" [18, 9-10]. Арнольд Панасович, як і годиться відповідальному редакторові, скрупульозно проаналізував працю, створену в співавторстві з Г. Х. Щербатюк, В. В. Німчуком, Г. П. Арполенко, В. М. Русанівським. Сам же він підготував великий за обсягом і глибокий за змістом розділ — «Складне речення», описав усі структурно-значеннєві різновиди складносурядних (єднальні, зіставно-протиставні, розділові), безсполучникових і складнопідрядних (з підрядними означальними, додатковими, часовими, підметовими, присудковими, умовними, допустовими, наслідковими, причини, мети, місця, порівняльними, способу дії, міри і ступеня) речень. Значення цієї праці полягає насамперед у тому, що «історію становлення складного речення... висвітлено на репрезентативному фактичному матеріалі з численних пам'яток і діалектних джерел... описано з урахуванням наукового досвіду дослідників-попередників, в аналізі синтаксичних структур раціонально використано широке слов'янське тло, що дало можливість визначити спільне й відмінне в історії становлення українського складного речення" [4, 113-114]. Як бачимо, завдання, поставлене відповідальним редактором перед собою й авторським колективом, повністю виконане.

Арнольд Панасович активно працював над монографією про репресованого мовознавця Олексу Синявського, але не встиг завершити її. Сторінки майбутньої книги надруковано в альманасі — «Рідний край», що виходить у Полтаві. У ній використано розсекречені вже в добу незалежності архівні матеріали, невідомі широкому загалові документи, знято завісу непам'ятства зі славного імені Синявського, розкрито сторінки його біографії, наукової, педагогічної та громадської діяльності. Це перша ґрунтовна розвідка про одного з найталановитіших українських лінгвістів ХХ століття, якому були притаманні — науова принциповість, високий теоретичний рівень досліджень, широка обізнаність із досягненнями світового мовознавства, вміння аналізувати й узагальнювати важливі тенденції в розвитку української мови", життя і діяльність якого — «врєць служіння рідному слову — чистому й красивому" [9, 64].

Як член Національної правописної комісії при Кабінеті Міністрів України Арнольд Грищенко брав активну участь у роботі над новою редакцією орфографічного кодексу. Він, зокрема, підготував розділ — «Правопис слів іншомовного походження" (див. : [25, 148-163]), опублікував статтю — «Про одну традицію / новацію в українському правописі" (див. : [11, 91-95]), у якій ідеться про написання літери **и** в загальних і власних назвах іншомовного походження після букв на позначення приголосних **д, т, з, с, ц, ж(дж), ч, ш, р** перед наступним приголосним, про банальні протиставлення на зразок *Дізель* (< нім. Diesel Rudolf (1858-1913), винахідник дизель-мотора) — *дизель* (конструктивний тип мотора, запропонований Дізелем 1893 р.), *Сифіліс* (лат. Siphilus — персонаж поеми веронського лікаря Джироламо Фракасторо (1483-1553) — *сифіліс* (назва захворювання, на яке страждав згаданий персонаж), *Рідберг* (< швед. Rydberg Johannes Robert (1854-1919) — шведський фізик) — *ридберг* (одиниця енергії, застосовувана в атомній фізиці й оптиці), *Рікеттс* (< англ. Ricketts H. T. (1871-1910) — американський патолог) — *рикеттсіози* (інфекційні захворювання людей і тварин), *Сілуєт* (< фр. Etienne de Sihouette (1709-1767) — французький письменник і політик) — *силует* (портрет з чорного паперу, що відтворює обриси обличчя; нечіткі обриси істоти або предмета в темноті на світлому тлі; з Сілуєта було намальовано карикатуру, що зображала тінь його профілю), *Сіменс* (< нім. Siemens Ernst Werner (1816-1892) — німецький учений) — *сіменс* (одиниця електропровідності в міжнародній системі одиниць). Автор цієї роботи пропонував — розглядати орфографічні питання не на засадах емоційних оцінок (не зачіпайте правила — «в'ятки", бо це стимулюватиме — ум" за літерою і!), а з почуттям здорового глузду, який дає цілковиті підстави заперечувати наявність засад для протиставлення іншомовних власних і загальних назв за правилом — «в'ятки" [11, 95].

З ініціативи Арнольда Грищенко кафедра, яку він очолював, активно й успішно впродовж двох десятиліть працювала над науковою темою — «Лінгводидактичний опис функціонування української мови". Доробок керівника теми ваговитий. 1982 року виходить у світ посібник — «Граматика української мови", у якому з позиції тодішньої української лінгвістики висвітлено найважливіші питання словотвору, морфології та синтаксису. Він адресований учителям, які

викладають українську мову, однак з великим успіхом використовувався й використовується в педагогічних вищих навчальних закладах. Передмову та розділ —Мрфологія” (вступні зауваження, предмет і основні поняття морфології, типи морфологічних форм і засоби вираження їх, частини мови і принципи класифікації їх, частини мови: іменник, прикметник, числівник, займенник, дієслово) написав Арнольд Панасович, інші розділи підготували Іван Романович Вихованець (—Ситаксис”) та Катерина Григорівна Городенська (—Словтвір”, —Морфологія” [прислівник, службові слова, вигук]).

У 1986 році з’являється видання —Украинская грамматика”, адресоване широкому колу користувачів: людям, які вивчають українську мову або бажають систематизувати свої знання з української мови чи познайомитися з її структурою загалом, філологам-дослідникам, викладачам, студентам, учителям. Над ним працювали мовознавці Віталій Макарович Русанівський (відповідальний редактор), Михайло Андрійович Жовтобрюх, Катерина Григорівна Городенська, Арнольд Панасович Грищенко – автор розділів —Мрфологія” (категорії імен, форми іменної словозміни), —Ситаксис” (словосполучення, просте речення, складне речення).

Під керівництвом професора Грищенка створено підручник —Сучасна українська літературна мова” для студентів-філологів педагогічних університетів, який витримав кілька видань і дотепер користується в лінгвістичних колах України великим попитом. До редакційної колегії увійшли професори Марія Яківна Плющ, Любов Іванівна Мацько, Ніна Іванівна Тоцька, доцент Іванна Михайлівна Уздиган. Якщо говорити про пріоритети цієї праці, то вона є зразком підручника, який відповідає загальнодидактичним і специфічно-методичним принципам навчання: науковості, доступності, систематичності, перспективності, свідомості, зв’язку теорії з практикою. Укладачі підручника виходили з того, що суспільно-комунікативні перспективи української мови – розширення сфер функціонування, піднесення престижу її тощо – залежать не тільки від державних заходів на рівні законодавства, фінансування різних програм, орієнтованих на її захист, а й від мовного навчання та мовного виховання. —Мта мовного навчання, – зауважує у —Вступі” професор Грищенко, – полягає у свідомому практичному оволодінні українською літературною мовою, заснованому на вивченні її системи і підсистем – фонетичної, лексико-семантичної і граматичної, а також закономірностей, які визначають використання тих або інших виражальних засобів відповідно до сучасних мовних норм. Мовне виховання ставить своїм першочерговим завданням усвідомлення значення рідної мови не лише як засобу спілкування, а й як найважливішого джерела формування інтелекту і духовно-емоційної сфери особистості через її органічний зв’язок з національними традиціями” [24, 4]. Арнольд Панасович здійснив загальне редагування затвердженого Міністерством освіти і науки України підручника і сам написав розділи —Лексикологія”, —Фразеологія”, —Лексикографія”, —Морфологія” (предмет морфології, типи морфологічних форм і засоби вираження їх, частини мови і принципи класифікації їх, частини мови: іменник, прикметник; підрозділ —Дієслово” підготовлено у співавторстві з Л. І. Мацько). На виняткову увагу заслуговує розділ —Лексикологія”, що містить багато нових відомостей про лексику української мови з погляду походження – про споконвічну українську лексику та про лексичні запозичення з інших мов (слов’янських і неслов’янських), про багатозначність слів, про знакову природу слова, про системні семантичні зв’язки в словниковому складі. У цьому розділі —вжовано досягнення сучасного мовознавства, пов’язані з аналізом лексичного складу як системно організованої єдності, подано важливі відомості про функціонування словникового складу сучасної української мови, проілюстровані репрезентативними фактами” [4, 153].

І сьогодні студенти філологічних факультетів педагогічних університетів навчаються за програмою —Сучасна українська літературна мова”, яку уклали професори Арнольд Панасович Грищенко та Петро Семенович Дудик. З професором Михайлом Андрійовичем Жовтобрюхом Арнольд Панасович підготував програму —Історична граматика української мови”, а з Михайлом Якимовичем Бріциним – програму —Порівняльна граматика української і російської мов”, які також є чинними. Академік Грищенко розробив освітньо-професійну програму за спеціальністю —Педагогіка і методика середньої освіти. Українська мова”, яка є державним нормативним документом, що визначає нормативний зміст навчання, установлює вимоги до змісту, обсягу та рівня освітньої і професійної підготовки вчителя української мови. Цей стандарт використовують при розробці та корегуванні відповідних навчальних планів і програм дисциплін лінгвістичного циклу (—Вступу до мовознавства”, —Теорії мови”, —Історії лінгвістичних учень”, —Діалектології”, —Історичної граматики української мови”, “Історії української літературної мови”, —Сучасної української літературної мови”, —Силістики”, —Практикуму з української мови”, —Лінгвістичного аналізу тексту”, —Методики викладання рідної мови в школі”, а також спецкурсів і спецсеминарів), розробці засобів діагностики

рівня якості освітньо-професійної підготовки фахівця-словесника, визначенні змісту навчання в системі перепідготовки та підвищення кваліфікації вчителів української мови й літератури. Стандарт включає виробничі функції, типові завдання діяльності та вміння, якими повинен володіти учитель української мови основної школи.

Арнольд Панасович виступав на багатьох наукових і методичних форумах із різними повідомленнями, що стосуються лінгводидактичного опису функціонування української мови. Так, доповідь —Норми і граматична форма” він виголосив на розширеному засіданні Координаційної ради —Українська мова”, що відбулося в Херсоні (2003 рік). Цікавими, новаторськими за змістом є публікації —Проблеми викладання української мови як фахової дисципліни у вищій школі”, —Українська мова як фахова дисципліна у вищій школі” (див. : [6, 57-75; 12, 142-151]). Про них треба сказати детальніше. Безперечний пріоритет у викладанні дисциплін лінгвістичного циклу у вищих педагогічних навчальних закладах, переконував Арнольд Панасович, —становить орієнтація майбутніх учителів на використання одержаних ними фахових знань у навчальному процесі середніх та інших типів шкіл” [12, 142]. Словесники покликані не лише давати ґрунтовні лінгвістичні знання своїм вихованцям, а й вирішувати важливі соціолінгвістичні завдання, пов’язані з утворенням престижу української мови як —комунікативної системи, здатної задовольняти потреби спілкування в усіх необхідних галузях ... суспільства” [там само]. У сучасному українському суспільстві склалася парадоксальна ситуація, коли українська мова, що за лексичною будовою, словотвірними можливостями, граматичним ладом чи будь-якими іншими ознаками не поступається перед мовами світу, ніяк не вийде на державницькі позиції, ніяк не може виконувати гарантовані їй Конституцією функції. —Жодна мова не відповідала за те, що вона витісняє з комунікативної практики іншу мову, — наголошує академік Грищенко. — Відповідальність за прояви лінгвоциду лежить на тих, хто планує і втілює в життя відповідну мовну політику, яка щодо української мови реалізується на практиці поступово і невпинно, негласно і гласно з часу втрати Україною державної незалежності в 1654 р.” [12, 145].

В одній праці неможливо осягнути всі грані мовознавчої концепції Арнольда Панасовича Грищенка. Вона заслуговує на вдумливе і різноаспектне дослідження як на загальноукраїнському, так і на світовому науковому тлі. Читаючи роботи Арнольда Панасовича, мимоволі замислюєшся, з одного боку, над глибиною його думок, а з іншого — над зрозумілістю викладу, вишуканістю стилю. Учений має свій науковий почерк, який легко ідентифікується. Цією чеснотою наділені аж ніяк не всі науковці. Говорячи, приміром, про те, що креативна сила мовної системи, об’єктивована в комунікативній діяльності мовців, виявляється в породженні нескінченної кількості вживань шляхом актуалізації обмежених мовних засобів від конкретних потреб спілкування, він удається до такої образної інтерпретації: —Тут діє принцип семи нот, на основі синтагматики яких створюються мелодії від елементарних, найпростіших до фундаментальних музичних творів, які, очевидно, можна порівнювати з найскладнішими текстами як послідовностями відповідних речень (висловлень)” [13, 8]. А ось його —ометизовані” розмірковування про таїну речення: —Умовознавстві існують вічні проблеми. Вічні тому, що ніколи не можуть дістати кінцевого, абсолютно-завершального з’ясування попри зусилля багатьох дослідників збагатити і відповідним чином висвітлити їхню сутність. Однією з вічних, безперечно, можна вважати проблему речення — тему, здавалося б, просту й зрозумілу ще з багаторічного циклічного вивчення в середній школі, але водночас і таємничу з багатьох поглядів, зокрема, дефініційного, структурно-формального, значенневого тощо” [8, 226]. Перед філологом Грищенком завжди стояла проблема, як оживити лінгвістичний виклад, як уникнути складної термінології, як утілити думку в конкретну форму, аби дослідники сприйняли її не тільки розумом, а й серцем. Є всі підстави твердити, що з таким нелегким завданням він успішно справився і цим самим забезпечив своїм працям довгий вік.

На жаль, не всі творчі плани талановитого вченого зреалізувалися. Не завершив він своєї праці —Українська мова: синтаксичні нариси”. А задум був унікальний. Мовознавча наука мала б оригінальне дослідження, яке добре прислужилося б і вченим-лінгвістам, і студентам-філологам, і вчителям-словесникам, і школярам. На півслові обірвався розділ —Ддаток: засади парадигматично-синтагматичного членування” — Арнольд Панасович передчасно відлетів у засвіти. Багата його наукова спадщина назавжди залишиться окремою віхою в неповторному світі однією з найпрекрасніших і найточніших наук — лінгвістики.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Багмут А. Й. Експериментальна фонетика / А. Й. Багмут // Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України – 75, 1930-2005 : матеріали до історії / Редкол.: В. Г. Складенко (відп. ред.) та ін. – К. : Довіра, 2005. – С. 315–319.
2. Бевзенко С. П. Рецензія: Грищенко А. П. Прикметник в українській мові / С. П. Бевзенко // Українська мова і література в школі. – 1979. – № 9. – С. 76–77.
3. Граматичні та стилістичні студії з української і російської мов. – К. : Наук. думка, 1965. – 280 с.
4. Грищенко Арнольд Панасович // Наукові школи Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова / Уклад. Г. І. Волинка, О. С. Падалка, Л. Л. Макаренко; за ред. В. П. Андрущенка. – 2-е вид., доп. і перероб. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – С. 112–117.
5. Грищенко А. П. Прикметник в українській мові” : монографія / А. П. Грищенко. – К. : Наук. думка. – 207 с.
6. Грищенко А. Проблема викладання української мови як фахової дисципліни у вищій школі / Арнольд Грищенко // Українська мова в освіті. – Івано-Франківськ, 2000. – С. 57–75.
7. Грищенко А. П. Складносурядне речення в сучасній українській літературній мові : монографія. – К. : Наук. думка, 1969. – 155 с.
8. Грищенко А. П. Степаненко М. І. Взаємодія формально-граматичної і семантичної валентності у структурі словосполучення та речення. – К. : Укр. мовно-інформаційний фонд, 1997 : ред. на кн. // Вісник Полтавського педагогічного університету ім. В. Г. Короленка : збірник наукових праць. – Полтава, 1998. – Вип. 1. – С. 226–227. – (Серія «Філологічні науки»).
9. Грищенко А. Люди і долі: (Штрихи до портрета Олекси Синявського) / Арнольд Грищенко // Рідний край: наук., публ., худ.-літ. альманах / Полт. держ. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. – 2005. – № 1 (12). – С. 37–65.
10. Грищенко А. Михайло Жовтобрюх / Арнольд Грищенко // Дивослово. – 2006. – № 6 (591). – С. 37–39.
11. Грищенко А. Про одну традицію / новацію в українському національному правописі / Арнольд Грищенко // Рідний край: наук., публ., худ.-літ. альманах / Полт. держ. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. – 2005. – № 2 (13). – С. 91–95.
12. Грищенко А. П. Українська мова як фахова дисципліна у вищій школі / А. П. Грищенко // Наукові школи Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова / Ред. В. П. Андрущенко, укл. В. П. Бех, Г. І. Волинка. – К. : Четверта хвиля, 2005. – С. 142–151.
13. Грищенко А. Форма в синтаксисі / Арнольд Грищенко // Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. – Полтава, 2001. – Вип. 4 (18). – С. 3–16.
14. Дослідження з української та російської мов. – К. : Наук. думка, 1964. – 259 с.
15. Івченко М. П. Сучасна українська літературна мова : підручник / М. П. Івченко. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1965. – 406 с.
16. Історія українського мовознавства: Історія вивчення української мови. – К. : Вища школа, 1991. – 231 с.
17. Історія української мови: Морфологія / С. П. Бевзенко, А. П. Грищенко та ін. – К. : Наук. думка, 1978. – 540 с.
18. Історія української мови: Синтаксис / Г. П. Арполенко, А. П. Грищенко та ін. – К. : Наук. думка, 1983. – 503 с.
19. Курс сучасної української літературної мови: Синтаксис / За ред. Л. А. Булаховського. – К. : Рад. школа, 1951. – Т. 2. – 408 с.
20. Морфологічна будова сучасної української мови / М. А. Жовтобрюх, І. Р. Вихованець та ін. – К. : Наук. думка, 1975. – 208 с.
21. Питання граматики і лексикології української мови. – К. : Наук. думка, 1963. – 111 с.
22. Синтаксис словосполучення і простого речення (Синтаксичні категорії і зв'язки) / М. А. Жовтобрюх, І. Р. Вихованець, А. П. Грищенко та ін. – К. : Наук. думка, 1975. – 222 с.
23. Словотвір сучасної української літературної мови. – К. : Наук. думка, 1979. – 406 с.
24. Сучасна українська літературна мова : підручник / [А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін. ; за ред. А. П. Грищенка ; 3-є вид., допов.] – К. : Вища шк., 2002. – 439 с.
25. Українське усне літературне мовлення. – К. : Наук. думка, 1967. – 308 с.
26. Український правопис : (проект найновішої редакції). – К. : Наук. думка, 1999. – 240 с.